

ОДНОСИ И ВРЕДНОСТИ У ПОРОДИЧНОМ ВАСПИТАЊУ ДЕЦЕ: ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИОНАЛИЗМА И МОДЕРНИЗМА

Резиме. У раду се излажу резултати испитивања карактеристика односа и вредности у породичном васпитању деце с обзиром на традиционализам, односно модернизам. Истраживање је реализовано 2003. године, у Београду, на узорку који су чинила 173 родитеља ученика VI разреда основне школе. Испитивање је спроведено техником анкетања. Традиционализам, односно модернизам у односима и вредностима испитиван је интегрално помоћу следећих показатеља: дистрибуција ауторитета у породици, општа брига родитеља о детету, очекивања родитеља од деце различитог пола у погледу обављања послова у домаћинству, образовног постигнућа и особина које сматрају пожељним за припаднике мушког, односно женског пола. Највећи помак од модернизма ка традиционализму забележен је у сфери дистрибуције ауторитета у породици. У погледу опште бриге родитеља о детету и њихових очекивања у три издвојена домена, бележе се знаци интензивног напуштања позиције традиционализма. У целини гледано, највећи број испитиваних породица налази се на прелазу између традиционализма и модернизма када су у питању односи и вредности у васпитању деце. Резултати истраживања показују и да ниво образовања и степен урбаности средине у којој је родитељ одрастао у великој мери одређују каквом типу односа и вредности ће родитељи давати предност у васпитању деце.

Кључне речи: породица, породично васпитање, породични односи и вредности, традиционализам, модернизам.

Упоредо са бурним променама које се дешавају у нашем друштву већ дужи низ година могу се пратити и промене унутар породице као елемента друштвене структуре. Природа и смер кретања која захватају динамику породичног живота постали су предмет истраживања у многим друштвеним наукама. У великом броју педагошких истраживања испитивана је промена васпитне улоге породице. Један од аспеката тог проблема су односи и вредности присутни у породичном васпитању деце. Бројна истраживања, реализована на нашим просторима, показала су да се породични односи и вредности квалитативно мењају од традиционалних ка модерним. Процес такве промене не одвија се на исти начин у свим доменима васпитне делатности у породици. Такође, иако су породични односи историјски променљива категорија, они се ипак врло споро мењају, а разлози су традиција, културне и политичке специфичности, али и мењање човекове свести. Сведоци смо чињенице да су се битно изменили економски и социјални услови у којима је настала патријархална породица, али су се у многим породицама задржали остаци таквих односа. На пример, од жене се и даље очекује да обавља највећи део послова које је обављала и пре него што се запослила ван породичног дома. Стиче се утисак да се од жене очекује исти онакав однос према члановима породице какав је имала у патријархалној породици (Ђорђевић, 1985).

Нова сазнања из области психологије, педагогије, медицине и других наука указала су на значај васпитања у раном детињству за развој детета и утицала на појаву свести код родитеља, и васпитача уопште, о важности уважавања његове личности и потреба. Однос одраслог и детета постепено се мењао. Дете више није подређени члан у тој релацији као што је то било у патријархалној породици. Иако је физички слабије и мање богато искуством од својих родитеља, дете је особена личност која представља вредност по себи. Егалитарност међу половима постаје крилатица модерних друштвених покрета. Последице, све више се говори о потреби да се не прави разлика у васпитним поступцима према дечама и девојчицама. Модерно друштво се брзо мења и пред човека поставља захтев за што свестранијим развојем личности. И дечаци и девојчице је, самим тим, потребно припремити за будућност преносећи им максималну количину знања коју могу да усвоје. Образовање постаје једна од највиших вредности у вредносном систему модерног друштва.

Економска самосталност чланова породице мења дистрибуцију ауторитета установљену у патријархалној породици – почињу да се јављају демократска стремљења где сваки њен члан постаје носилац ауторитета у одређеној области породичног живота. У индустријском друштву, услед све веће диференцијације делатности и функција, долази до редукције породичних функција и промена њене организације. Од свих функција које су традиционално сматране породичним, њена примарна (или једина) функција постаје социјализација и развој личности детета. Породица постаје »или једна у низу установа или она у којој ће се вршити реинтеграција атомизованих индивидуа« (Golubović, 1981: 92). Без обзира на то што породица дели васпитну функцију с друштвеним установама, васпитни процес који се у њој остварује посебне је природе и незамењив. Он је базиран на особеном емотивном односу који с дететом не могу изградити васпитачи који нису његови родитељи.

Породица је несумњиво »прва школа о животу« у којој се формирају основни квалитети човека као људског бића. Сматра се да је однос између деце и родитеља оно што у највећој мери васпитава дете (Марјановић, 1987).

Упознавање породичних односа и вредности помаже нам да објаснимо и предвидимо резултате васпитне акције која се остварује унутар породице. У извесној мери нам омогућава и да деловањем неког другог васпитног фактора (на пример, школе) допунимо или компензујемо пропусте у васпитној делатности породице.

Под *вредностима* се подразумева позитиван и релативно трајан однос према објектима, идејама и циљевима којима појединци теже и које сматрају пожељним. Разликују се *персоналне* и *социјалне* вредности. Персоналне су само за одређеног појединца значајни односи према одређеним објектима. Социјалне вредности су позитиван однос према идејама од ширег друштвеног значаја за чије се остварење залажу чланови друштва (Рот и Радоњић, 1995). Вредности заједнице посредује породица преводећи их у систем норми и обичаја – изражавајући их разумљивим језиком и везујући их за конкретно понашање детета (Golubović, 1981). Оне постају личне посредством процеса интериоризације – претварањем вредности у елементе структуре личности. Заправо, о улози породице у изграђивању система вредности постоје два становишта. Према првом, породица само преноси друштвене захтеве не мењајући их како би се обезбедио континуитет културе и прилагођавање индивидуа друштву. Према другом становишту, породица усклађује друштвене захтеве са диспозицијама индивидуа и подстиче их да се саме опредељују између одређених алтернатива.

На општијем нивоу, породичне вредности деле се на оне које се односе на пожељан тип породичне организације и породичних односа и на вредности које указују на пожељни тип личности (Golubović, 1981). Систем породичних вредности може да се схвати и као однос према: каријери, политици, новцу, сексу, избору занимања, браку, породичним циљевима, дистрибуцији ауторитета, принципима и методама васпитања итд. У оквиру тог система, породичне вредности могу се груписати на следећи начин (Голднер-Вуков, 1988):

- вредности конкретизоване кроз циљеве који се постављају пред породицу као групу;
- вредности – норме којима се регулишу полни односи;
- вредности које се тичу брака и циљева који му се приписују;
- вредности и норме који се тичу начина дистрибуције полних улога у породици;
- вредности којима се образлаже или оправдава тип односа у породици (ауторитарни или егалитарни);
- вредности посредством којих се одређују циљеви и методе васпитања деце у породици.

Под традиционалним односима и вредностима подразумеваћемо односе и вредности карактеристичне за патријархалну породицу. У том контексту, однос старији–млађи представља однос надређеног и подређеног, док је положај мушкарца привилегован у односу на положај жене. Испољаване осећања је недостојно мушкарца који жели да очува свој ауторитет у породици, а брига о детету млађем од две године искључиво је мајчина дужност. Када је реч о породичним вредностима, у патријархалној породици високо се цени породична традиција, одржавање лозе и очување заједништва. Брак се сматра светом институцијом која се напушта само смрћу. Од мушкарца се очекује да својој породици обезбеди материјалну и физичку сигурност, а од жене да брине о домаћинству и деци. Дете би требало да буде послушно и да уважава старије (Требјешанин, 1991).

У породици коју смо оценили као модерну присутна је тенденција ка изједначавању улога и положаја полова и генерација. Чланови модерне породице оријентисани су на друштвено напредовање, неговање породичног угледа и одржавање топлине породичног дома. Слободе у понашању припадника оба пола су велике и постају све веће, чак и унутар брачне институције. Подела улога и ауторитета врши се према афинитетима и консензусу чланова породице. Инсистира се на развоју дететових способности и његовој припреми за живот у динамичном друштву (Младеновић, 1995; Milić, 2001).

Методологија истраживања

Предмет истраживања јесу *односи* и *вредности* у породичном васпитању деце основношколског узраста. Основни циљ истраживања био је да се утврде карактеристике породичних односа и вредности у васпитању деце с обзиром на традиционализам, односно модернизам. Посебни циљ је

било утврђивање повезаности између одређених одлика испитиваних родитеља и породице у целини (пол, старост, брачно стање, образовни ниво, средина одрастања и професионални статус) и њихове оријентације ка традиционалним, односно модерним односима и вредностима у васпитању деце. Традиционализам, односно модернизам, испитиван је помоћу следећих показатеља:

- *дистрибуција ауторитета у породици* (однос родитеља и детета, контрола дететовог слободног времена, награђивање и кажњавање детета, располагање породичним буџетом);
- *општа брига родитеља о детету* (брига родитеља о здрављу и исхрани детета, подучавање детета хигијенским навикама и помоћ детету при учењу);
- *очекивања родитеља од деце различитог пола* у погледу обављања послова у домаћинству, образовног постигнућа и особина које сматрају пожељним за припаднике мушког, односно женског пола.

У овом истраживању подаци су прикупљени применом дескриптивне методе, техником анкетирања. Упитник је намењен родитељима и анониман је. Састоји се из два дела. Први део упитника чине питања на основу којих су добијени подаци о испитанику – пол, место и година рођења, брачно стање, тип и структура породице у којој испитаник живи, степен стручне спреме, место у ком је завршио основну и средњу школу (у случају да има тај степен стручне спреме), да ли је запослен или не. Други део упитника садржи питања о типу односа и вредности које родитељи негују у васпитању своје деце. Одговори на нека од тих питања израз су личног става испитаника, а неки нам помажу да створимо слику општег стања у породици у погледу односа и вредности присутних у васпитању деце. Питање које се односи на контролу дететовог слободног времена преузето је из истраживања Вере Смиљанић и Љиљане Гужине (1982).

Истраживање је обављено у другој половини маја и почетком јуна месеца 2003. године. Инструменти су родитељима прослеђени преко њихове деце – ученика шестог разреда основних школа у Београду. Сваки ученик је добијао по два примерка инструмента – један за оца, други за мајку, осим у случају ако дете живи са једним родитељем (тада би добијао један инструмент).

Узорак истраживања. У истраживању је употребљен пригодан узорак. Испитивањем су обухваћени родитељи ученика основних школа »Павле Савић« на општини Звездара, »Вук Караџић« у Земуну и »Браћа Барух« на општини Стари град. Узорак чине 173 родитеља оба пола и то 90 (52%) мајки и 83 (48%) оца. Укупан број породица за које су добијени подаци износи 100. Да су све породице потпуне по својој структури, укупан број испитаника износио би 200. Узорком је обухваћено укупно 173 испитаника, што указује на то да су неке породице непотпуне или да је, у случају појединих породица, инструмент попунио само један родитељ.

Највећи број испитаника је између 37. и 46. године живота (62%). Укупно 16% испитаника је старости од 47 до 58 година, а 22% има између 30 и 36 година. Просечна старост испитаника износи приближно 40 година и 6 месеци. Број испитаника који поседују више и високо образовање (40%) нешто је мањи од броја испитаника са средњим степеном стручне спреме (46%), док остали (14%) имају само основно образовање. Више од половине испитаника (57%) одрасло је у градској средини, 24% испитаника је досељено у град пре 18. године живота, а 19% узорка чине родитељи одрасли у изванградској средини. Највећи број испитаника је запослен (84%), незапослених је 14%, а пензионисаних 2%.

Највећи број испитаних породица (71%) има двоје деце, 15% има троје деце, а 14% су породице са једним дететом. Када је у питању пол деце, највећи број породица обухваћених овим истраживањем има децу оба пола (42%), следе породице са женском децом (37%), а најмање су бројне породице са децом мушког пола (21%).

Дистрибуција ауторитета у породици

Проблем дистрибуције ауторитета у породици обухваћен је питањима која се односе на утврђивање типа односа родитељ–дете, кажњавање и награђивање деце, располагање породичним буџетом и контролу дететовог слободног времена. Одговори испитаника на питање о *типу односа између родитеља и детета* показују да је највећи број испитаника свој однос према детету означио као однос једнаких (57%), 30% испитаника је свој однос према детету означио као однос надређеног и подређеног, док је 13% испитаника одговорило да је у њиховој породици све подређено детету.

Модернизам у породичне односе уноси новину – однос родитељ–дете постаје однос једнаких. Традиционализам овај однос одређује као однос надређеног (родитеља) и подређеног (детета). Резултати наше анализе показују да традиционалистичко схватање односа родитељ–дете није потиснуто, али је његова доминација, посебно присутна у патријархалној породици, замењена

модернистичким схватањем датог односа. Потпуно посвећивање родитеља задовољењу потреба и испуњењу жеља властитог детета, по цену угрожавања потреба сопствене личности, није тако ретка појава у савременој породици. Родитељи често говоре: »Да бар оно (дете) може/има/сме кад ја то нисам могао/имао/смео.« Могло би се рећи да они траже неку врсту компензације за све што у свом детињству нису проживели, а желели су.

Томановић (1998) је у закључку свог истраживања истакла да положај детета јесте промењен, али да су неке сфере односа родитељ–дете остале сличне традиционалном моделу. Она упозорава да је партнерство између њих само форма, јер у реалности није остварено. Са овим је у складу и мишљење да, иако родитељи свој однос према деци оцењују као демократичан, он то ипак није у потпуности (Чачиновић-Вогринчић, 1982). Елемент који недостаје је свесно пристајање на равноправан однос. Сматра се да ће традиционалан модел односа родитељ–дете најлакше бити превазиђен проглашавањем детета за пријатеља. Међутим, питање је да ли родитељ може успешно реализовати своју васпитну улогу ако жртвује позицију рационалног ауторитета зарад пријатељства са дететом. У литератури се често наилази на став да се родитељи плаше равноправности са дететом. Вероватно непознајући у довољној мери природу равноправности која може постојати између одраслог и детета, родитељи дететову слободу схватају као ограничавање сопствене.

Када је реч о *награђивању и кажњавању деце* у породицама обухваћеним истраживањем, показало се да се у највећем броју породица деца *награђују* понекад (55%), често у 41% породица, ретко у три породице, а само у једној породици родитељи децу никада не награђују. Награђивање деце није било карактеристично за патријархалну породицу. Оно је постало присутније у моменту када је прихваћено схватање да се позитивним поткрепљењем детету омогућава да развије потенцијале стечене рођењем. На основу дистрибуције података (табела 1) закључујемо да у већини породица (66%) децу подједнако често награђују и отац и мајка.

Табела 1: Ко најчешће награђује децу у вашој породици?

Одговор	%
Отац	9
Мајка	7
Оба родитеља подједнако често	66
Мајка чешће него отац	10
Отац чешће него мајка	7
Никада их не награђујемо	1
Укупно	100

Када је реч о кажњавању деце, установљено је да ни у једној породици децу не кажњавају често. Понекад то чине родитељи у 37% породица, а никада у 23% породица.

У породицама обухваћеним овим истраживањем кажњавање детета (уколико је оно присутно) није искључиво очево право. У највећем броју породица децу кажњавају оба родитеља подједнако често (34% породице). У 25% породица мајке то чине искључиво или чешће од оца, а у 18% породица отац искључиво или чешће од мајке кажњава дете. Овде се отвара питање да ли веће учешће у кажњавању детета указује и на веће учешће у васпитању детета.

Инспекцијом табеле 2, може се закључити да је кажњавање чешће у породицама са децом оба пола него у породицама са мушком, односно женском децом, док су породице само са мушком децом на другом месту по учесталости кажњавања ($C=+0.335$; $\chi^2=12.687$; $P=0.05$).

Табела 2: Да ли у вашој породици кажњавате децу?

Пол деце	Понекад		Ретко		Никада		Укупно
	f		f		f		
Деца оба пола	2	1	1	7	4		4 2
	%	50	%	40	%	90	100

				4 7		3	
Мушка деца	f	8	f	1 0	f	3	2 1
	%	3 8 · 1 0	%	4 7 · 6 2	%	1 4 · 2 8	1 0 · 0
Женска деца	f	8	f	1 3	f	1 6	3 7
	%	2 1 · 6 2	%	3 5 · 1 4	%	4 3 · 2 4	1 0 · 0

Кажњавање деце у патријархалној породици било је често и сурово. Више су кажњавана мушка деца, јер су имала већу слободу понашања, тако да су чешће од женске деце била у прилици да начине прекршај. Међу испитаницима није било оних који су одговорили да често кажњавају децу.

Одговори на питање о учесталости *физичког кажњавања* деце у породицама сведоче да физичким казнама (независно од учесталости) родитељи, као и у патријархалним породицама, више кажњавају мушку децу (то је случај у 61% породица са бар једним мушким дететом) него женску (46% породица са бар једним женским дететом). Такав податак је у сагласности са резултатима који показују да су родитељи строжији према мушкој него према женској деци (Крунић и Делибашић, 1982). Бројна испитивања, реализована на овим просторима до половине осамдесетих година XX века, показала су да је »патријархална диференцијација у породичном васпитању дечака и девојчица још увек присутна и више него што се мисли« (Ђорђевић, 1985: 74). Наравно, од тада до данас прошао је значајан временски период тако да се према таквом закључку морамо критички односити. Међутим, с обзиром на чињеницу да је наше друштво прошло кроз период велике економске кризе, може се очекивати да је успорен или чак заустављен развој породичних односа у правцу модернизма. Док је овим истраживањем установљено да је награђивање детета далеко присутније од кажњавања, истраживање на узорку радничких породица показало је да је награђивање знатно ређе од кажњавања, што се објашњава филозофијом васпитања која доминира у нашој традицији, по којој благост и мажење у васпитању »кваре децу« (Томановић, 1998).

Када је у питању *располагање породичним буџетом*, у породицама доминира модернистичко начело о породичном буџету заједничком за све чланове породице (у овом истраживању заједнички за оба родитеља). О томе сведочи податак да је у 57 породица довољно да дете затражи новац за екскурзију или летовање од једног, било ког родитеља. У свега 11 породица дете је обавезно да разговара са оба родитеља, али ни у том случају није реч о традиционализму, јер и отац и мајка учествују у доношењу одлука (у патријархалној породици искључиво је отац био тај који је располагао породичним буџетом). Подједнако су заступљене породице (16%) у којима се дете у датој ситуацији увек (или најчешће) обраћа истом родитељу. Овакви подаци су у сагласности са налазима истраживања која показују већу израженост модернизма над традиционализмом када је реч о доношењу важних одлука у породици (Смиљанић и Гузина, 1982; Томановић, 1998).

Подаци који се односе на контролу слободног времена показују да су деца оба пола најчешће у обавези да *о месту и начину провођења свог слободног времена* обавесте и оца и мајку (то је случај у 79% породица са бар једним мушким дететом и у 81% породица са бар једним женским дететом). У 12% породица које имају бар једно дете женског пола, девојчице су у обавези да о томе обавесте мајку, а оца у 5% породица ове категорије. Мајку о провођењу слободног времена обавештавају синови у 10% породица, а очеве у 6% породица.

Контрола начина провођења слободног времена веома је изражена, али у подједнакој мери и за дечаке и за девојчице. У патријархалној породици родитељи су спроводили строгу контролу понашања и кретања своје деце, посебно деце женског пола. Наше истраживање, као и испитивање спроведено на узорку радничких породица (Томановић, 1998), показало је да контрола слободног времена постоји, али су вероватно разлози битно другачији од разлога због којих се она спроводила у патријархалној породици. Данас су родитељи свесни опасности којима се дете може изложити током времена проведеног ван куће и школе. Већина тих родитељских страхова је, нажалост, реална.

Испитивање у сеоској средини показало је да мајке очекују од својих кћерки да их обавесте где и како проводе слободно време, док трећина испитаница сматра да мушко дете нема ту обавезу (Смиљанић и Гузина, 1982). Очеви не праве такву разлику – њих обавештавају и кћерке и синови. Традиционалну привилегованост мушког детета над женским у породици подржало је чак две трећине испитаника оба пола. Одговори испитаника у нашем истраживању нису у толикој мери одраз традиционалистичких стремљења. Као разлог томе може се навести и особеност средине у којој је истраживање вршено, али и другачији временски и друштвени оквир.

Општа брига родитеља о детету

Сфера опште бриге о детету у овом истраживању подразумева бригу родитеља о здрављу и исхрани детета, подучавање детета хигијенским навикама и помоћ детету при учењу. Када је у питању *брига о болесном детету*, у највећем броју породица (48%) она представља задатак заједнички за оба родитеља. У 21% породица тај задатак се поверава искључиво мајци, а у 5% породица то је искључиво очев задатак. У преосталих 26% породица мајка чешће од оца брине о болесном детету. Поверавање бриге о болесном детету искључиво или првенствено мајци одговара традиционалној подели улога у породици. У патријархалној породици такав посао није достојан мушкарца. Мало дете, посебно болесно, сматрано је нечистим (Требјешанин, 1991).

Подаци добијени овим истраживањем показују да постоји блага тенденција продирања модернизма у поменути домен васпитне делатности породице. Било би интересантно овакво истраживање реализовати у сеоској средини и упоредити добијене податке са подацима из истраживања спроведеног пре тридесет година (Фирст-Дилић, 1973) на основу којег је закључено да је сеоска породица остала традиционална. Поменута ауторка је, бавећи се проблемом породичног васпитања у сеоској средини, утврдила да су готово искључиво мајке те које негују и васпитавају дете. Отац учествује само у доношењу крупних одлука у животу детета (да ли да настави школовање, коју школу да упише и сл.). Насупрот томе, а ближе резултатима нашег истраживања, стоје подаци који указују да се отац више него раније укључује у негу и васпитање малог детета (Томановић, 1998). Разлоге за неусаглашеност добијених података требало би тражити у особеностима средине у којој породице живе (ту се, пре свега, мисли на разлику села и града) као и у временској дистанци између ових истраживања.

Када је реч о исхрани, истраживањем је установљено да су најбројније породице у којима мајка искључиво или чешће од оца *припрема храну* (73%). Није занемарљив податак о броју породица у којима у том послу подједнако учествују и мајке и очеви (19%). Истраживање реализовано на територији Србије без Косова (Томановић, 1998), показало је да су исхрана и нега детета и даље мајчина обавеза, док у вођењу детета у обданиште/школу и у игри са дететом очеви учествују подједнако често или чешће од мајки.

У највећем броју испитиваних породица (60%) у *подучавању детета хигијенским навикама* учествују оба родитеља. Међутим, у 36% породица то је искључиво (или чешће од очеве) мајчина дужност, док је број породица у којима то чини искључиво отац занемарљиво мали (4%). Дакле, иако је модернизам присутнији, традиционално начело искључиво мајчинске дужности да подучава дете хигијенским навикама и даље постоји у значајном броју наших породица.

Испитивањем су прикупљени и подаци о ангажовању родитеља у процесу пружања помоћи детету при решавању домаћих задатака. Добијен је податак да у већини породица (40%) такву врсту помоћи детету најчешће пружа мајка, а у 28% породица помоћ пружају оба родитеља подједнако. Искључиво отац обавља тај задатак у 22% породица, деца самостално решавају своје задатке у 7% породица, а у 3% породица дете добија ову врсту помоћи од особа које му нису родитељи (професор, рођаци). Показало се, дакле, да је у овом домену васпитне делатности у породици учешће мајки веће

него учешће очева, што нас приближава позицији традиционализма према којој мајка више брине о дететовим обавезама према школи.

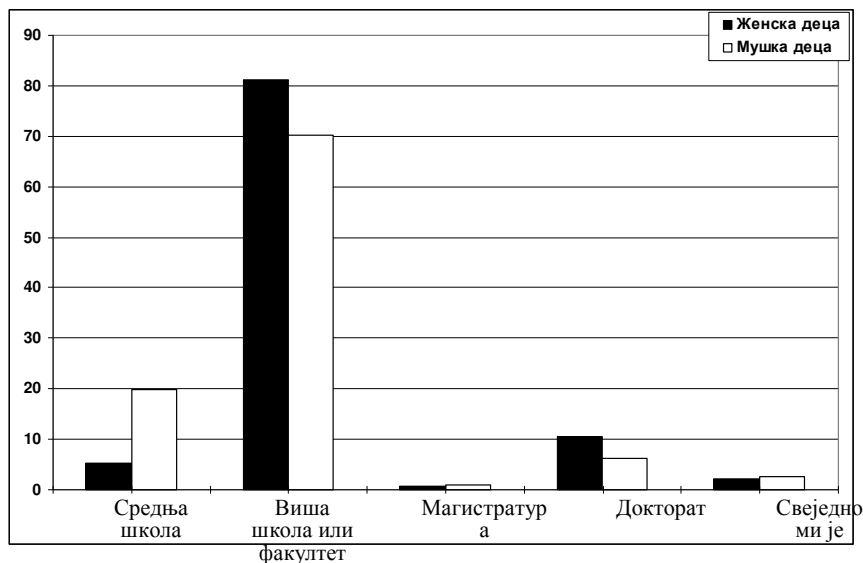
Подаци истраживања, добијени на узорку радничких породица у насељу Раковица (Томановић, 1998), показују да су традиционално дефинисане улоге и односи присутнији него у овом истраживању. Тачније, показало се да су улоге оца и мајке јасно међусобно разграничене и нефлексибилне, традиционално су одређене и доживљене. Улога мајке одређује се преко улоге домаћице и особе која се жртвује за породицу. Улога оца је такође традиционално дефинисана преко улоге храниоца и заштитника. Његово учешће у активностима везаним за свакодневни живот породице и детета је мало и опада са одрастањем детета. Мања заступљеност традиционалне поделе улога у нашем истраживању може се приписати вишем образовном нивоу родитеља.

Очекивања родитеља од деце мушког и женског пола

Графичким приказом у наставку (дијаграм 1) представљени су подаци о очекивањима родитеља у погледу образовног постигнућа њиховог детета.

Родитељи су најчешће одговарали да од својих синова (70%), односно ћерки (81%), очекују да заврше вишу школу или факултет. Занимљиво је да је свега 3% испитаника одговорило да им је свеједно који ће степен образовања постићи њихов син, односно 2% када је кћерка у питању. То би могло да значи да су родитељи свесни значаја образовања за савременог човека, а посебно за човека сутрашњице. Самим тим, већина њих жели да њихово дете заврши вишу школу или факултет. Међутим, неочекивано мали проценат испитаника који су дали одговор да им је свеједно који ће степен образовања њихово дете постићи, указује да испитивани родитељи углавном имају јасну визију будућности за своје дете, али је питање колико је у њеном стварању учествовало и оно само и колико ће очекивања родитеља бити испуњена.

Дијаграм 1: Који степен образовања очекујете од свога детета?

Од девојчица се значајно чешће ($t=1.98$; $P=0.05$) очекује да заврше вишу школу или факултет него од дечака. Такође, од дечака се значајно чешће него од девојчица очекује да заврше средњу школу ($t=3.43$; $P=0.01$). Може се рећи да родитељи обухваћени узорком нашег истраживања очекују више у погледу образовног постигнућа од својих кћерки него од синова. Да ли то потврђује тезу о којој су говориле Смиљанић и Гузина (1982) у свом истраживању да се од женске деце, или жена уопште, још увек очекује да се више доказују него мушкарци? У сваком случају, постоје извесне разлике у очекивањима од мушке и женске деце. Можда се од мушке деце очекује да се раније осамостале (након завршетка средње школе већ могу да се запосле). Било би интересантно наћи одговор на питање да ли такво очекивање заиста постоји, и ако је то случај, шта стоји у основи таквог очекивања.

Сматра се да школовање женске деце може да представља знак напуштања традиционалне зависности жене од мужа, али се, такође, може говорити и о томе да се функција школовања поклапа са функцијом мираза – ономе ко мање вреди потребна је компензација, било материјална, било образовна. У неким ранијим истраживањима, којима је испитиван сличан проблем, забележена је

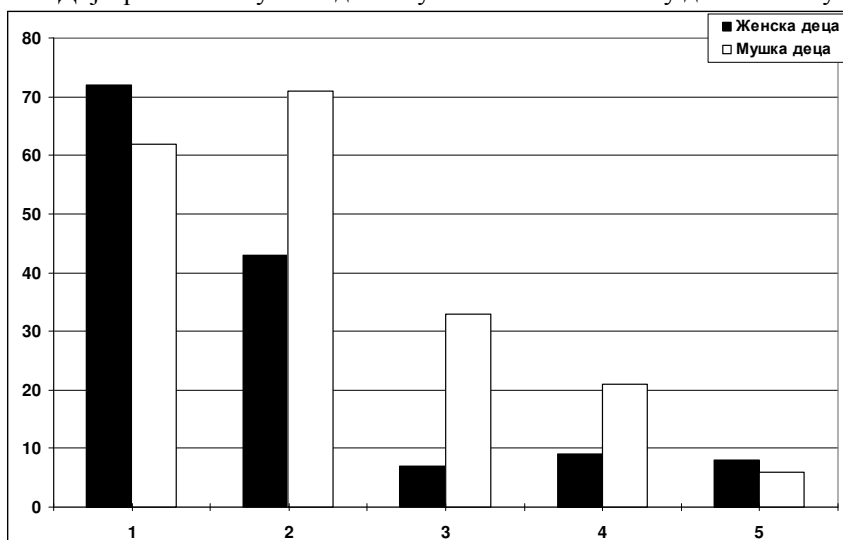
присутност уверења међу испитаницима да девојци није потребан мираз ако је школована. Такође је занимљив податак да је веома често изношена оцена да мираз у већој мери доноси вредност девојци и за живот јој је значајнији него школа (Смиљанић и Гузина, 1982).

Као један од показатеља традиционализма, односно модернизма, у области професионалног усмерења деце, коришћено је мишљење родитеља о томе *да ли њихова деца могу самостално да одаберу средњу школу*. Највећи број испитаника сматра да њихов син може самостално да одабере средњу школу (63%), знатно је мање оних који мисле да њихов син не може самостално да донесе такву одлуку (23%), док укупно 13% испитаника не зна одговор на то питање. Међу испитаницима који имају дете женског пола, 71% верује да њихова кћерка може самостално да одлучи коју ће средњу школу да упише, 23% испитаника је одговорило одрично, а 6% није знало да одговори на то питање. Ови подаци показују да су родитељи спремнији да женској деци дају више слободе при избору средње школе него мушкој деци. Претпостављамо да је то зато што су девојчице генерално успешније у школи од дечака (Петрић и Кнап, 1982). Од девојчица се имплицитно очекује да буду вредне и марљиво уче, а дечаци се, такође прећутно, мање форсирају у том правцу.

У целини гледано, без обзира на пол детета, највећи број родитеља је модернистички настројен – за њих је најважније то шта дете жели. Одабир средње школе је крупан корак у животу сваке младе особе, а може бити и пресудан када је реч о њеном одабиру професије. С обзиром на то да су родитељи свесни важности одлуке каква је избор средње школе, може се претпоставити да њихова процена да такву одлуку дете може донети самостално укључује и родитељево уважавање дететовог мишљења, што представља важан показатељ модернизма у сфери односа родитељ–дете. У патријархалној породици дете није имало право на супротстављање властитог мишљења мишљењу родитеља и одраслог уопште.

Када је реч о пословима у домаћинству у које родитељи укључују децу, на основу налаза нашег истраживања може се закључити да још увек постоје нагештаји традиционалистичке поделе послова у домаћинству према полу (дијаграм 2). У послове који су традиционално »женски« као што су припрема хране, чишћење куће, чишћење и одржавање одеће, више су укључене девојчице него дечаци. Дечаци су нешто више од девојчица (али не статистички значајно) укључени у послове око преуређења стана. На нешто другачији закључак упућује налаз другог домаћег истраживања да већина родитеља сматра да у њиховим породицама нема поделе послова на мушке и женске (Крунић и Делибашић, 1982). Испитивање у радничким породицама показало је да деца ретко учествују у обављању послова у домаћинству. Испитаници који не захтевају укључење детета у ове активности посматрају рад на млађем узрасту као игру, а не као васпитно средство (Томановић, 1998). У нашем истраживању установљен је већи степен ангажованости деце у обављању те врсте активности, што се може објаснити чињеницом да испитаници обухваћени овим истраживањем имају децу старијег узраста.

Дијаграм 2: Укључење детета у обављање послова у домаћинству

Куповина намирни ца	Чишћење куће	Припремање хране	Чишћење и одржавањ е одеће	Нема такву врсту обавез а
---------------------------	-----------------	---------------------	-------------------------------------	---------------------------------------

Особине личности које родитељи сматрају битним за дете одређеног пола. Од родитеља је тражено да од понуђених петнаест особина личности издвоје пет и рангирају их (1–5) на основу личне процене њихове пожељности. При састављању списка особина личности, консултовано је истраживање о стереотипима женске и мушке улоге (Младеновић, 1984), чији је циљ делом било долажење до одговора на питање које би то особине требало да има »права« девојчица, односно »прави« дечак. Добијене одговоре аутор је груписао у три категорије: (1) карактерне особине; (2) особине темперамента; (3) особине личности. Особине су по наведеним категоријама разврстане посебно за дечаке, посебно за девојчице, али су издвојене и особине које се сматрају подједнако важним за оба пола. Од двадесет особина које су се показале најфреквентнијим у овом истраживању (у све три категорије), за потребе овог истраживања издвојено је петнаест особина које, по процени истраживача, могу највише да допринесу препознавању традиционализма, односно модернизма у васпитању деце код испитаника.

Када је реч о деци мушког пола, родитељи прво место по значају додељују најчешће особини »интелигентност«, а потом следе особине: самосталност, амбициозност, марљивост и друштвеност. Анализом добијених оцена значајности наведених особина за дете женског пола, установљено је да се прво место по значају, такође, најчешће додељује особини »интелигентност«, а потом следе особине: самосталност, амбициозност, друштвеност и уредност.

Три најпожељније особине идентичне су за децу оба пола. То нам говори да се све мање прави разлика између особина које родитељи желе да развију код деце различитог пола. С једне стране, три издвојене особине – интелигентност, самосталност и амбициозност – посебно су везане за појаву модернизма у односима родитеља и деце. С друге стране, уочена је тенденција да се особина »верност«, која се традиционално везивала за припаднице женског пола, и даље оцењује пожељнијом код детета женског (24% афирмативних одговора) него код детета мушког пола (17% афирмативних одговора). Показало се да што је виши степен образовања испитаника, то су они мање склони придавању важности датој особини за дете женског пола ($C=+0.292$; $\chi^2=21.584$; $P=0.01$). Особина »храброст« се, као и у патријархалној средини, сматра пожељнијом код детета мушког него код детета женског пола ($t=5.50$; $P=0.01$). Испитаници су особину »уредност« оценили значајнијом за девојчице него за дечаке ($t=2.51$; $P=0.05$). Те особине смо оценили као пожељне пре свега у патријархалној средини. У истраживању са сличном темом (Смиљанић, 1982), забележено је да се код девојчица сматрају пожељним особине: верност, послушност, пажљивост, приврженост, скромност и штедљивост. За дечаке су битне: комуникативност, строгост, пожртвованост, амбициозност, самоувереност и храброст. У наставку се закључује да различита очекивања стварају различите услове за развој детета. У испитивању, реализованом пре две деценије, констатује се да родитељи преваходно желе код своје деце да развију особине скромности, поштења и искрености (Крунић и Делибашић, 1982). Насупрот томе, наше истраживање је показало да поменуте особине више нису у рангу најпожељнијих.

Показало се да радници (родитељи нижег образовног статуса) највише вреднују конформистичке особине: поштење, послушност, лепо понашање, а најмање интелектуалну радозналост. Насупрот њима, родитељи са вишим степеном образовања највише вреднују разумност и интелектуалну радозналост (Томановић, 1998). Потврђује се да промене на ширем друштвеном плану, о којима је претходно било речи, у садејству са одликама друштвене средине и образовним статусом родитеља, несумњиво врше пресудан утицај на породичне односе и вредности, условљавајући њихово померање од традиционалних ка модерним.

*

* *

Када је реч о односима и вредностима присутним у васпитању деце, *модернистичка стремљења* су уочена у следећим сферама: награђивање и кажњавање деце (и по питању учесталости и у односу на то ко одређује награду, односно казну), располагање породичним буџетом, контрола дететовог слободног времена, тип односа родитељ–дете и особине личности које се сматрају најпожељнијим код деце оба пола. Испитиване породице налазе се на прелазу *између традиционализма и*

модернизма када је реч о: бризи о болесном детету, подучавању детета хигијенским навикама, помоћи детету при решавању домаћих задатака и очекивањима родитеља у погледу образовног постигнућа њихове деце. *Традиционалистичка стремљења* уочена су у сфери припреме хране у породици, ангажовања деце у кућним пословима и у погледу пожељности особина: верност, храброст и уредност код деце различитог пола. На традиционализам упућује и податак да се мушка деца нешто чешће од женске деце физички кажњавају. Може се закључити да се највећи број породица обухваћених овим истраживањем налази на прелазу од традиционализма ка модернизму када су у питању односи и вредности у васпитању деце у породици. Модернизам је све присутнији, али се трагови традиционализма такође препознају.

Ниво образовања и степен урбаности средине у којој је родитељ одрастао у великој мери одређују каквом типу односа и вредности ће родитељи давати предност у васпитању деце, у смислу да већи модернизам показују родитељи вишег образовног нивоа, односно они који су одрасли у градској средини. Први део изведеног закључка у сагласности је са налазом који показује да што су родитељи образованији то су осетљивији за потребе чланова породице, мање су склони ауторитарном стилу у васпитању деце, а породица је прилагодљивија променама (Лозовић, Кнежевић, Митић и Бергер, 1992).

Традиционални односи и вредности бивају замењени модерним услед промена на ширем друштвеном плану. Ово истраживање је показало да се такве промене већ дуго рефлектују на нашу васпитну стварност, али да се њима изазвана кретања не одвијају уједначеним темпом у различитим друштвеним окружењима, породичним системима особа различитог образовања, као и различитим доменима васпитне делатности у породици.

Оно што се може оценити традиционалистичким није *a priori* мање вредно од репрезента модернистичког. Показало се да многи од нас у свом васпитном деловању традиционално допуњују модерним. Уколико освестимо основе својих опредељења, можемо бити у стању да их мењамо, богатећи сопствено деловање и развијајући своју личност. Ширим образовањем добијамо могућност таквог освешћења и, консеквентно, избора између више алтернатива.

Коришћена литература

- Goldner-Vukov, M. (1988): *Porodica u krizi*. Beograd: Medicinska knjiga.
- Golubović, Z. (1981): *Porodica kao ljudska zajednica*. Zagreb: Naprijed.
- Đorđević, B. (1985): *Savremena porodica i njena vaspitna uloga*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Krunić, Lj. i R. Delibašić (1982): Odnosi u funkciji humanizacije ličnosti, *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja* (169-172). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Lozović, N., G. Knežević, M. Mitić i J. Berger (1992): Mogućnost upitničkog ispitivanja dimenzija porodičnog funkcionisanja, *Psihološka istraživanja* 5 (63-83). Beograd: Institut za psihologiju.
- Marjanović, A. (1987): Dete kao partner u svetu odraslih, *Predškolsko dete*, br. 1-4, 171-173.
- Milić, A. (2001): *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja štampa.
- Mladenović, U.V. (1984): Stereotipi ženske i muške uloge pola, *Pedagogija*, br. 3, 207-219.
- Младеновић, М. (1995): *Основи социологије породице*. Београд: Завет.
- Petrić, J. i Ž. Knap (1982): Vaspitno-obrazovni sistem i način proizvodnje, *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja* (87-89). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Рот, Н. и С. Радоњић (1995): *Психологија за други разред гимназије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Smiljanić, V. i Lj. Guzina (1982): Vaspitanje ženske i muške dece u seoskoj porodici, *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja* (365-384). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Smiljanić, V. (1982): Menjanje uloge polova u savremenom društvu, *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja* (105-117). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
- Tomanović, S. (1998): *Detinjstvo u Rakovici*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta.
- Требјешанин, Ж. (1991): *Представа о детету у српској култури*. Београд: Српска књижевна задруга.
- First-Dilić, R. (1973): Diskusija o porodičnom vaspitanju, *Pedagogija*, br. 1, 38-41.
- Čačinović-Vogrinić, G. (1982): Socijalizacija u porodici za samoupravno društvo, *Zbornik 15 Instituta za pedagoška istraživanja* (129-133). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.